

Depozitlərin Sığortalanması Sistemlərinin

Hüquqi statusu

Depozitlərin sığortalanması sistemləri dünya təcrübəsində müxtəlif formalarda təsis edilir və öz təşkilati hüquqi formasına görə əsasən Fond, Agentlik və Korporasiya adlandırılır. Depozitlərin sığortalanması sisteminin yaradılmasının əsas məqsədi gəlir götürmək olmadığı və sosial yönümlü olduğu üçün, yəni banklarda sığorta hadisəsi baş verdiyi halda əmanətçilərin maraqlarını qorumaq məqsədi ilə onların pul vəsaitlərinin itirilməsi riskinin qarşısını almaq olduğu üçün bu təşkilatlar *qeyri-kommersiya hüquqi şəxs* təşkilati hüquqi formasında təsis edilir. Son vaxtlar ictimaiyyət arasında Fondun dövlət və ya qeyri-dövlət statusuna malik olması aktualıq qazanmış məsələlərdən biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif ölkələrdə yaradılmış depozitlərin sığortalanması təşkilatlarının mülkiyyət formasına görə 3 modeli mövcuddur:

- a) Dövlət
- b) Qeyri-dövlət
- c) Qarışıq

Dövlət təsisatları normativ hüquqi akt əsasında dövlət tərəfində yaradılır və idarə olunur, qeyri-dövlət təsisatları isə normativ hüquqi akt əsasında yaradılır və müstəqil şəkildə idarə olunur. Qarışıq modelə malik olan depozitlərin sığortalanması təşkilatlarına təcrübədə daha az təsadüf olunur. Bu cür təşkilatlar dövlət və qeyri-dövlət modelinin elementlərinə malik olur. Misal olaraq, Yaponiya Depozitlərin Sığortalanması Korporasiyası dövlətin, Yaponiya Mərkəzi Bankının və maliyyə institutlarının birgə mülkiyyətinə aiddir. Almaniyanın 2 depozitlərin sığortalanması fondu və Fransada Depozitlərin Sığortalanması Fondu dövlət tərəfindən yaradılsa da, müstəqil şəkildə idarə olunurlar. Aşağıdakı bəzi ölkələrdə depozitlərin sığortalanması təşkilatlarının mülkiyyət forması ilə tanış olmaq olar:

Dövlət	Qeyri-dövlət	Qarışıq
ABŞ Türkiyə Ukrayna Rusiya Qazaxstan Niderland Cənubi Koreya Malaziya Filippin Hindistan	İspaniya İtaliya İsveçrə Çexiya Finlandiya Danimarka Argentina Braziliya	Almaniya Fransa Yaponiya

Araşdırmalar göstərir ki, əksər ölkələr depozitlərin sığortalanması təşkilatının dövlət mülkiyyət formasında yaradılmasına üstünlük verirlər. Bunun əsas səbəbi depozitlərin sığortalanması təşkilatının yaradılması zamanı dövlət tərəfindən sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılması üçün ilkin kapitalın ayrılması və maliyyə böhranı dövründə əksər hallarda dövlət tərəfindən depozitlərin sığortalanması sisteminə əlavə təminatın verilməsidir.

Ümumiyyətlə, depozitlərin sığortalanması təşkilatlarının mülkiyyət formasının müəyyən edilməsi hər bir ölkənin milli qanunvericiliyinin tələblərindən, hökumətin sistemə vermək istədiyi funksiya və səlahiyyətlərin həcmindən və sistemin müstəqil idarə olunması şərtlərindən irəli gəlir. Həm nəzəriyyə, həm də təcrübə təsdiq edir ki, maraqların toqquşması ilə üzləşməmək üçün depozitlərin sığortalanması sistemi mümkün qədər dövlətdən və ya onun hakimiyyət elementlərindən az asılı olmalı və ya olmamalıdır. Bununla əlaqədar olaraq, depozitlərin sığortalanması təşkilatının idarə etmə orqanları kənar təsirlərə məruz qalmadan sistemin maraqlarına xidmət edən müstəqil qərar qəbul etmək imkanına malik olmaları üçün depozitlərin sığortalanması təşkilatının mülkiyyət forması seçilərkən bu amil nəzərə alınır.

Sisteminin effektivliyi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etmədiyi üçün beynəlxalq təcrübədə depozitlərin sığortalanması sistemlərinin mülkiyyət formasına dair hər hansı beynəlxalq standart və ya tövsiyyə xarakterli prinsiplər mövcud deyildir. Bununla bağlıdır ki, depozitlərin sığortalanması sahəsində araşdırmalar apararı və standart və tövsiyyə xarakterli prinsiplər müəyyən edən təşkilatların, xüsusi ilə, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Bank Nəzarəti üzrə Bazəl Komitəsi, Depozit Sığortaçılarının Beynəlxalq Assosiasiyasının (İADİ) bu sahədə xüsusi araşdırması mövcud deyildir. Depozitlərin sığortalanması təşkilatlarının hüquqi statusu ilə bağlı beynəlxalq standartlar əsasən onların **müstəqilliyi və likvid vəsaitləri əldə etmək imkanı** ilə bağlıdır. Depozitlərin Sığortaçılarının Beynəlxalq Assosiasiyasının 2014-cü il tarixli "Effektiv depozitlərin sığortalanması sistemlərinin yenilənmiş Əsas Prinsipləri"nin tələbinə uyğun olaraq, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün fondlar tələb olunduğu anda dövlətdən, Mərkəzi Bankdan və maliyyə bazarlarından borc vəsaitləri cəlb etmək imkanına malik olmalı və borc alma mexanizmi qanunvericiliklə təsbit olunmalıdır (Əsas Prinsip 9). Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq təcrübədə istər dövlət, istər qeyri-dövlət depozitlərin sığortalanması təşkilatlarının öhdəlikləri üçün dövlət məsuliyyətdən azad edilmiş, lakin qanunvericilik aktları ilə vəsait çatışmazlığı halında sistemə dövlətdən və ya Mərkəzi Bankdan borc cəlb etmək imkanı verilmişdir. Bu isə onunla bağlıdır ki, məhdudiyətsiz sığortalanma sisteminin tətbiqi və qanunvericiliklə dövlətin sistemin öhdəliklərinə tam təminat verməsi bankların məsuliyyətinin zəifləməsi, daha yüksək risklər qəbul etməsi və mənəvi təhlükənin (moral hazard) artması ilə nəticələnə bilər.

Aşağıdakı bəzi ölkələrdə depozitlərin sığortalanması təşkilatlarının dövlətdən borclanma təcrübəsi ilə tanış olmaq olar:

ÖLKƏ	Borclanma
TÜRKİYƏ	Fövqəladə hallarda Fond Xəzinədarlıq Departamentindən borc vəsaiti cəlb edə bilər. Borc vəsaiti Fond tərəfindən buraxılan borc istiqrazlarının alınması yolu ilə ayrılır. Borcun məbləği, müddəti və faiz dərəcəsi Fond və Xəzinədarlıq arasında razılıq əsasında müəyyən edilir. Borc verilməsi barədə Xəzinədarlığın qərarı Nazirlər Şurası tərəfindən ləğv edilə bilər.
ABŞ	Korporasiya Xəzinədarlıq Departamentindən onlar arasında razılaşdırılmış şərtlərlə <u>100 mlrd. ABŞ dollarından</u> çox olmamaqla borc götürə bilər. Borca hesablanan faizlər Xəzinədarlıq tərəfindən oxşar məqsədlər üçün verilmiş digər kreditlərin faiz dərəcəsi ilə çox olmamalıdır. Zərurət yarandıqda Federal Rezervin tövsiyyəsi ilə bu məbləğ <u>500 mlrd. Dollara</u> qədər artırıla bilər. Federal Maliyyə Bankı Korporasiyanın borc istiqrazlarını almaqla Korporasiyaya borc vəsaiti verə bilər. Bu zaman istiqrazların alınması və onların yenidən satış şərtləri Maliyyə Bankı tərəfindən müəyyən edilir. Korporasiya üzv banklardan və Federal kredit banklarından da borc cəlb edə bilər.
KANADA	Korporasiyanın müraciəti ilə Maliyyə Nazirliyi özünün müəyyən etdiyi şərtlərlə Korporasiyaya borc vəsaiti ayıra bilər. Borc vəsaitinin maksimal məbləği <u>15 mlrd. Dollar</u> təşkil edir.
RUSİYA	Agentlik kompensasiyaların ödənilməsi üçün çatışmayan vəsaitləri hökumətdən borc ala bilər. Bu halda Maliyyə Nazirliyi Agentliyin müraciətini aldıqdan sonra 7 gün ərzində borc vəsaiti ayırmalıdır. Əgər tələb olunan məbləğ 1 mlrd. rubldan çoxdursa Maliyyə Nazirliyi Dumaya büdcə krediti ayrılması ilə bağlı qərar qəbul edilməsi üçün müraciət edir. Bu halda Duma 7 gün ərzində qərar qəbul etməlidir. Rusiya Bankı Agentliyin müraciəti ilə ona 5 ildən çox olmayan müddətə kredit verə bilər.
UKRAYNA	Fondun qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün vəsaitləri çatışmadıqda Nazirlər Kabineti Fonda nağd pul şəklində və ya dövlət qiymətli kağızları formasında borc vəsaiti verilməsi barədə qərar qəbul edə bilər. Fond həmçinin borc vəsaitlərinin cəlb edilməsi üçün Maliyyə Nazirliyinə müraciət edə bilər, bu halda 1 ay ərzində Dövlət büdcəsi haqqında Qanuna dəyişiklik edilir. Ümumiyyətlə dövlət büdcəsində ayrılacaq kreditin məbləği müəyyən edilərkən banklardan cari ilin yarısında yığılmış sığorta haqlarının məbləği əsas götürülür. Mərkəzi Bank onun tərəfindən müəyyən olunmuş rəsmi faiz dərəcəsi ilə Fonda kredit ayırmaq hüququna malikdir.

Azərbaycanda Əmanətlərin Sığortalanması Fondu 29 dekabr 2006-cı il tarixli “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 3-cü maddəsində təsbit olunduğu kimi, Qanunla 2007-ci ilin iyul ayında qeyri-kommersiya təşkilatı formasında təsis edilmiş və avqust ayının 12-dən rəsmi fəaliyyətə başlamışdır. Əmanətlərin Sığortalanması Fondu Azərbaycanda yeganə fiziki şəxslərin əmanətlərinin icbari sığortalanmasını həyata keçirən təşkilatdır və fiziki şəxslərin əmanətlərinin cəlb edilməsi üçün bank lisenziyasına malik olan bütün banklar və xarici bankların yerli filialları Fondun məcburi iştirakçılarıdır. Dövlət və Mərkəzi Bank Fondun öhdəlikləri üzrə, Fond isə dövlətin və Mərkəzi Bankın öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşımır. Fondun kompensasiyaların ödənilməsi üçün likvid vəsaitləri 1 milyon manatdan aşağı düşdükdə və ya belə bir ehtimal yarandıqda, Qanunla Fonda borc vəsaitləri cəlb etmək üçün istiqrazlar buraxmaq, dövlət və ya Mərkəzi Bankdan, habelə maliyyə bazarlarından borc almaq imkanı verilmişdir.

İstifadə olunan mənbələr:

1. Depozit Sığortaçılarının Beynəlxalq Assosiasiyasının rəsmi internet səhifəsi - <http://www.iadi.org/>
2. ABŞ Federal Depozitlərin Sığortalanması Korporasiyasının rəsmi internet səhifəsi – <https://www.fdic.gov>
3. Федеральный закон «О страховании вкладов физических лиц в банках Российской Федерации» - http://www.asv.org.ru/documents_analytik/documents/search/286181/
4. Türkiyə Mevduat və Sığorta Fondunun rəsmi internet səhifəsi - <http://www.tmsf.org.tr/>
5. Ukrayna “Depozitlərin təminat sistemi haqqında” Qanun – <http://www.fg.gov.ua/images/docs/law/new/ DGF Law Eng Updated 2015.pdf>
6. [Canada Deposit Insurance Corporation Act](#)
7. General Guidance for an Effective Deposit Insurance Mandate (25 October 2007) - http://www.iadi.org/docs/IADI%20Draft%20Discussion%20Paper%20on%20Effective%20Deposit%20Insurance%20Mandate_Basel_2007a.pdf
8. Funding of Deposit Insurance Systems, Guidance Paper (6 May 2009) – http://www.iadi.org/docs/Funding%20Final%20Guidance%20Paper%206_May_2009.pdf
9. Deposit Insurance Database, Asli Demirgüç-Kunt, Edward Kane, and Luc Laeven, 1 June 2014 – http://www.iadi.org/34D2731A-DE94-4A19-A3D2-2213501A039D/FinalDownload/DownloadId-8E22017D10F31042D81A17D82A1E56A3/34D2731A-DE94-4A19-A3D2-2213501A039D/2015_Research_Conference/PAPER_3_Demirguc-Kunt_Kane_Laeven.pdf
10. Depozitlərin Sığortaçılarının Beynəlxalq Assosiasiyasının (İADI) “Effektiv depozitlərin sığortalanması sistemlərinin yenilənmiş Əsas Prinsipləri”, Noyabr 2014 – <http://www.iadi.org/34D2731A-DE94-4A19-A3D2-2213501A039D/FinalDownload/DownloadId-80E7738AFD0D6DAB94D6777094D4DA85/34D2731A-DE94-4A19-A3D2-2213501A039D/docs/cprevised2014nov.pdf>
11. [Deposit Insurance around the Globe Where Does It Work \(Kane E, Demirguc-Kunt A, September 2011\).pdf](#)
12. Design, Structure And Implementation Of A Modern Deposit Insurance Scheme, Beat Bernet and Susanna Walter, SUERF – The European Money and Finance Forum, Vienna 2009 – https://www.suerf.org/docx/s_6547884cea64550284728eb26b0947ef_2437_suerf.pdf
13. Thematic Review on Deposit Insurance Systems Peer Review Report, 8 february 2012 – http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/r_120208.pdf?page_moved=1
14. “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” 29 dekabr 2006-cı il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu